

PASIENES KLOSTERA ARHITEKTŪRAS PĒDĒJIE PĒTĪJUMI

Ilmārs Dirveiks

Atslēgas vārdi: *klosteris, sienu gleznojums, dominikāņi, velves*

Pasienes mūra baznīca un klosteris celti 18. gs. trešajā ceturksnī. Klostera ēka bija divu stāvu celtnie, kas no trim pusēm iekļāva pagalmu. Klosteri un baznīcu savienoja gaitenis. Saglabāties tikai ziemeļu korpuss, un tajā atrodama informācija par visiem pārbūvju etapiem. Rakstiskas ziņas par Pasienes klosteru interjeriem atrodamas vien 1828. g. vizitācijas tekstā. Plašāku informāciju sniedz ēkas arhitektūras izpēte, kas notika 2010. g.

Vairākas ziemeļu korpusa telpas ieguva polihromu apdari 18. gs. beigās vai 19. gs. sākumā, bet vienā telpā izveidots mākslinieciski augstvērtīgs t.s. trompel`oel interjera gleznojums. Gleznotājs attēlojis arhitektonisku rāmju sistēmu ar profiljoslas atdalītu, ornamentāliem pildījumiem rotātu cokolu un sienas plaknes panno. Pretējās sienās starp nišām gleznota pulksteņa ciparnīca. Vienas sienas kompozīcijā virs pulksteņa ciparnīcas attēlota saules ripa ar smaidošas sejas vaibstiem. Simboliski pulkstenis nozīmē dzīves ritējumu un diennakts maiņu ar saules disku kā smaidošu seju. Gleznojumā ir atsevišķi rokoko elementi, tomēr kopumā tas veidots ar klasicismam raksturīgiem izteiksmes līdzekļiem.

Pasienes klosteru izpēte ļauj izsekot iekštelpu apdares vēsturei un izskatam vairāk kā gadsimta garumā. Pasienes klosteru interjera apdare un arhitektūra liek pārskatīt līdzšinējo pētījumu izziņas līmeni vēl esošās klosteru būvēs citviet Latgalē. Divi Latgales baroka sakrālās mākslas izcilākie piemēri — Aglonas un Pasienes baznīcas ar klosteriem — savstarpēji papildina priekšstatus par Latgales 18. gs. klosteru arhitektūru. Šādā nosacītā salīdzinājumā Pasienē vēl saglabājusies bagātīga informācija par 18. gs. klosteru iekštelpu izskatu un apdares paņēmieniem, tai skaitā no vienkāršiem, askētiskiem krāsojumiem līdz sarežģītām dekoratīva krāsojuma kompozīcijām. No senākā būvperioda 18. gs. trešā ceturksņa ēkā saglabājusies plānojuma struktūra un velvētie pārsegumi, apmetums un 18. gs. beigu interjera polihroma apdare. Daudz nozīmīgu faktu slēpj zem zemes esošās zudušo ēku daļas.

Bagātajā un daudzveidīgajā Latgales kultūras mantojumā netrūkst vietu, ēku, personāliju un ar tiem saistītu notikumu, kas ir jau vispārzināmas kultūras ikonas un hrestomātiski mākslas un arhitektūras vēstures piemēri. Par vienu no pašiem izcilākajiem Latgales sakrālās arhitektūras un mākslas paraugiem tiek uzskatīta Pasienes Svētā Dominika Romas katoļu baznīca. Lai gan baznīcai blakus esošais klosteris vēsturiski ir neatņemama apbūves ansambļa arhitektū-

ras un vēstures daļa, līdz šim tas nav ievērots kā nozīmīgu mākslas vērtību glabātājs. Diemžēl vairāk vai mazāk emocijās vai faktos argumentētu kultūras vērtību statistiku neatlaidīgi un pakāpeniski koriģē dzīves realitāte, pārvietojot daudzus kādreiz nozīmīgus pieminekļus sabiedrības tālāko atmiņu kategorijā. Zaudējumu apjoms Latgales un visas Latvijas kultūras telpai nojaušams, piemēroti kaut vai vienu baznīcu interjera vēlna baroka iluzorās glezniecības paraugu Stoļerovā¹.

1. att. Pasienes baznīca un klostera ēka 2010. g. rudenī. Autora foto

Šī raksta nosaukumā ietvertie vārdi „pēdējie pētījumi” ir skarbu faktu konstatācija, atstājot nelielu daļu ticībai un cerībai par Pasienes klostera ēkas tālākas pastāvēšanas iespējām. 2012. g. pagaidām vien atlikta klostera palikušās virszemes daļas nojaukšana. Jebkura iznākuma gadījumā plašāka informācija ir nepieciešama, lai koriģētu vai papildinātu joprojām nepilnīgos priekšstatus par Latvijas garīgo un materiālo kultūras mantojumu.

Klostera ēkas pašreizējais ārējais izskats paviršam vērotājam neliecina par mākslinieciskām vērtībām. No 18. gs. celtajām klostera daļām vienīgais atlikušais ziemeļu korpus ir pamests un atrodas pakāpeniskā degradācijas un sabrukšanas stadijā (1. att.). Pusslīdz labā tehniskā stāvoklī ir tā austrumu gals, ko sedz 20. gs. jumta konstrukcija, bet rietumu gala telpas izdegušas 20. gs. beigās. Iespēja 2010. un 2011. g. mijā iepazīt Pasienes klostera daļas arhitektūru pētniekiem sagādāja patīkamus pārsteigumus un lika pārvērtēt visa apbūves ansambļa telpiskās un mākslinieciskās kvalitātes, kas veidojušās garā un komplicētā vēsturisko peripetiju ceļā².

Ieskats Pasienes klostera vēsturē

Katoļu mūku ordeņu ievērojamā loma Latgales vēsturē izpaudās to plašajā kultūras un izglītības darbā, kas pārsniedz vienkāršu zemnieku masu garīgo aprūpi rekatolizācijas politikas ietvaros. Baznīcu un klosteru celtniecība veidoja misiju atbalsta punktus, kas kļuva par noteiktu teritoriju kultūras centriem, kuros garīgo ordeņu dienestā esošie mākslinieki radīja profesionāla līmeņa darbus. Katoļu ticības nostiprināšanas darbā Latgalē lielākie nopelni ir jezuītu un dominikāņu darbībai, kur pēdējie ieradās vēlāk — 17. gs. beigās, bet turpināja darbību ilgāk par jezuītiem.

Šodien visvairāk zināmais dominikāņu dibinātais garīgais centrs ir Aglona, bet tieši Pasiene ir šī ordeņa pirmā rekatolizācijas misija Latgalē, kur tika izveidota draudze ar pastāvīgu mītni. Klosterim piešķīra Ludzas stārastijai piederošu zemi, un 1691. g. jaunus īpašumus apstiprināja Polijas karalis, nosakot, ka līdzšinējā Pasienes tuvumā esošā Sledzovas sādžas kapela pārdēvējama par Pasienes baznīcu. Klosters dibināšanai ziedoti 3000 poļu zlotu. 1694. g. Livonijas

un Kurzemes (Piltenes) bīskaps Nikolajs de Korvins-Poplavskis (1683–1709) parakstīja aktu par dominikāņu klostera dibināšanu Pasiēnē. Visticamāk, ka tad arī uzcelts jauns koka dievnams un klostera ēkas³.

Par jaunas baznīcas klostera mūra apbūves rašanos tiek uzskatīts laika posms no 1753. līdz 1777. g. Tas pamatots ar ziņām, ka 1753. g. postoša ugunsgrēka rezultātā nodegušas visas koka ēkas un, pēc G. Manteifela datiem, pašreizējā baznīca un „plašs” mūra klosteris bijuši gatavi jau pēc astoņiem gadiem⁴. Citi dokumenti koriģē šo datējumu, ka celtniecība pabeigta ne vēlāk kā 1777. g., kad ēkas iesvētījis Mogiļevas arhibīskaps, vienlaikus pamatoti norādot, ka būves pabeigšanas un iesvētīšanas laiks var nesakrist⁵. Strauja misijas darba atjaunošana bija iespējama ar Pasiēnas un Landskaronas novadu īpašnieka, vēlāk Polijas kanclera J. Borha atbalstu.

Astoņpadsmitā gadsimta sešdesmitie gadi ir katoļu garīgo ordeņu būvniecības aktivitāšu laiks, kad tapa Pasiēnas, Piedrujas, Dagdas un Aglonas jaunas mūra baznīcas. Vienlaikus šie būvniecības pasākumi sakrīt ar nozīmīgiem Latgales vēstures notikumiem. Livonijas bīskapijai piederošais novads pēc Polijas pirmās sadalīšanas 1772. g. tika pievienots Krievijai un 1783. g. to iekļāva Mogiļevas arhidiecēzē⁶.

Pasiēnas baznīca 18. gs. 70.–80. gados ieguva interjera gleznojumus, kuru īpašā iezīme ir emblemātiski gleznojumi ar simboliskā ietvertām metaforām⁷. Pagaidām nav ziņu par konkrētām personām no dominikāņu vidus, kas būtu vadījušas vai piedalījušās Pasiēnas baznīcas celtniecībā un interjeru apdares darbos. Toties emblēmu pirmparaugi ir noskaidroti⁸. Mūsdienās baznīcas interjera sākotnējo apdari sedz pārkrāsojumi, kas veikti dažu iekštelpu remontu laikā 19. gs.⁹ Acīmredzot sākotnējais dekoratīvais krāsojums ar iluzorām arhitektūras kompozīcijām un tajā ietvertais didaktiskais vēstījums ir šķītuši saturiski, mākslinieciski nozīmīgi un

visatbilstošākie vietas sabiedriskajai nozīmei arī pēc simts gadiem. Citādi grūti izskaidrot faktu, ka, atjaunojot iekštelpas pēc 1882. g. ugunsgrēka, faktiski tika saglabāts dominikāņu mākslinieku 18. gs. radītā interjera dekoratīvā krāsojuma kompozīcijas princips, kā arī līdzīga mālaini rozā kopējā tonalitāte un, galvenais, — emblemātiskie gleznojumi. Diez vai šeit meklējami kādi kultūras mantojuma saglabāšanas principi mūsdienu izpratnē. 19. gs. nogalē baznīcas gleznojumu rekonstrukcija vairāk uztverama kā racionāls, aktualitāti nezaudējuša parauga atdarinājums.

Par klostera telpu interjeru šajā laikā rakstītu avotu nav. Mākslas vēsturnieks Edgars Dubiņš 1980. g. Pēterburgas (toreiz Ļeņingradas) arhīvā atrada Pasiēnas draudzes baznīcas 1828. g. vizitācijas protokolu.¹⁰ Pagaidām tas ir senākais zināmais detalizētais klostera ēkas apraksts. Otrs svarīgs dokuments ir vienkāršs baznīcas un klostera plāna un dienvīdu fasādes zīmējums (2. att.). Domājams, ka tas datējams apmēram ar to pašu laiku — 19. gs. divdesmitajiem vai trīsdesmitajiem gadiem¹¹. Gan apraksts, gan zīmējums ir ļoti vērtīgi ēkas izpētes avoti, jo palīdz saprast plānojuma struktūru, iespējamo telpu funkciju, vertikālo komunikāciju principu un daļēji pat iekštelpu izskatu. Tādēļ ir svarīgi dokumenta tekstu kopā ar zīmējumu analizēt sīkāk.

1828. g. vizitācijā ēka raksturota kā trīsdalīga divu stāvu celtnē. Ar to jāsaprot pakavveida plāns, kur trīs korpusi grupēti vienā apjomā ap nelielu, pret baznīcas apsīdu vērstu pagalmu, ko norobežo mūra žogs. Kopš 19. gs. vidus pastāv tikai viens no sākotnējiem trīs korpusiem — ziemeļu ēka. Tas identificējams minētajā plāna zīmējumā. Sekojot tradicionālai klosteru plāna uzbūvei, arī Pasiēnē pirmajā un otrajā stāvā ap pagalmu bijis kopējais gaitenis ar atsevišķu ieeju katrā telpā. Savstarpēji savienotas bija tikai dažas telpas.

Šķiet, ka funkcionāli svarīgākās klostera telpas bijušas tieši zudušajā apbūves daļā —

Klostera apjoma būtiska daļa ir ateju piebūve. Pasiēnē, Skaistkalnē¹⁴ un Aglonā bijuši līdzīgi risinājumi — neliela vienstāva ēciņa būvēta atstāta no dzīvojamā bloka, gara gaitenā galā. Šīs būves nojauktas jau krievniešiem — 19. gs. vidū. Līdzīgs labierīcību būvnieciskais risinājums bijis arī citiem klosteriem, piem., Aglonā.

Ņemot vērā Pasiēnes kā administratīva centra nozīmi, klosteris bija sava veida garīgās un fiziskās veselības aprūpes vieta. Kā atsevišķas ēkas vizitācijā minēta draudzes skola un slimnīca, kas bijusi mūra ēka ar salmu jumtu.

Pasiēnes dominikāņu klosteris pastāvēja līdz 1832. g., kad cariskās Krievijas valdība vērsās pret katoļu un citām „ārzemju” reliģijām valsts rietumu provincēs, tai skaitā Baltkrievijā un Latgalē. Līdz 1854. g. likvidēja visus klosterus, izņemot Aglonā un Krāslavā, vienlaikus ierobežojot esošo ēku atjaunošanas un uzturēšanas iespējas¹⁵. Tā laika varas spiedienu un politiskās realitātes atspoguļojas klosteru pārņemšanas dokumentos. Tiesas izpildītājs lūdzis, lai Pasiēnes mūkiem atstāj vismaz galdus, krēslus un dīvānus, jo bez tiem klosterī palikšot tikai „kailas sienas”¹⁶. Vienlaikus šajos dokumentos un agrāk veiktajā vizitācijā atrodams netiešs klosteru interjeru raksturojums, kur nozīmīga loma ir bagātīgajam gleznu skaitam.

Maz izmantotās kādreizējā klosterā ēkas 1837. g. smagi cieta ugunsgrēkā. Sadega lielākā daļa logu, durvis, jumti, interjera priekšmeti¹⁷. Pašreizējā ziemeļu korpusā palikušās oriģinālās durvju aplodas liecina, ka uguns postījumi visvairāk skāruši dienvidu un austrumu korpusus, kurus pēc šī gadījuma nojauca kopā ar klosteri un baznīcu savienojošo gaiteni. Citas klosterā kompleksa ēkas vairs aktīvi neizmantoja un pamazām tās sabruka vai tika nojauktas.

Kā liecina 1855. g. apraksts, atlikušajā ziemeļu korpusā izmantoja visas sešas istabas pirmajā stāvā. Pirmajās trijās bija administratora dzīvoklis. Pārējās — maizes cep-

tuve, virtuve un kāda palīgtelpa¹⁸. Arī otrajā stāvā bija sešas istabas, kas acīmredzot domātas dzīvošanai. Ēkas jumts segts ar māla kārnīņiem.

1882. g. ugunsgrēkā cieta klosterim blakus esošā baznīca. Kā arhitektūras vēstures pētījumos ierasts, rakstīto avotu sniegtā informācija par uguns izraisītu bojājumu raksturu lielākoties ir vispārināta. Par ugunsgrēku atzīmēts, ka baznīcai „... izdega jumts, daļa logu, torņi, nokrita zvani, iekštelpas nēcietas.”¹⁹. Maz ticams, ka dievnama iekštelpas palika kaut vai sodrēju neskartas. Tādēļ pēdējo plašāko interjera atjaunošanu var saistīt ar 1882. g. notikumiem. Tā laika pārgleznojums nav precīza kopija, un vairāki ornamentu ir vienkāršoti²⁰.

Klosterā arhīvs iznīcināts politisko pārmaiņu laikā 1918.–1920. g. Divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos gados otrā stāva rietumu gals uzcelts no jauna, ierīkojot mācītāja dzīvokli.

Pieminekļu inspekcijas darbinieks L. Plauciņš 1961. g. konstatējis, ka ēka apdzīvota — apakšējais stāvs izmantots saimniecības vajadzībām, kā lopu kūts un šķūnis, bet otrajā stāvā ir dzīvokļi. Neraugoties uz to, ka „... ēka atrodas nolaistā stāvoklī.”, atkārtoti izvirzīts jautājums par arhitektūras pieminekļa statusa piešķiršanu un iekļaušanu vienotā aizsardzības kompleksā ar baznīcu²¹. Pēc 1981. g. no koka celtais otrā stāva rietumu gals līdz ar daļu jumta izdega. Turpmāk nekādi atjaunošanas darbi netika veikti.

Klosterā ēka un tās interjers

No Pasiēnes klosterā ēkas saglabājies divstāvu ziemeļu korpus un tajā atrodama informācija par visiem pārbūvju etapiem (3. att.). Klosterā ēkām raksturīga pakāpeniska būvniecības gaita, mūrī paredzot savienojumu vietas ar katru nākamo daļu. Spriežot pēc tām un fakta, ka tieši ziemeļu korpusā bijušas dzīvojamās istabas (celles) un ateju piebūve, secināms, ka saglabājusies ēka savulaik ir celta kā pirmā.

Sienas mūrētas kaļķu javā ar oranži sarkanām dedzinātiem māla ķieģeļiem, kas, vistīcamāk, izgatavoti kādā īpaši būvniecībai organizētā tuvējā ķieģeļu ceplī. Pasienes klostera ķieģeļiem ir sava raksturīga pazīme — veidnī esošā jēlā māla masā ar pirkstiem ievilkta paralēlas viļņveida līnijas. Abu ēkas stāvus sedz ķieģeļu mūra velves, ko klāj kaļķu javas apmetums. Ēkas celšanas laikā durvis un logi iestrādāti sienās mūrēšanas procesā, kas ir tradicionāls būvpaņēmieni arī citos klosteros (Aglonā, Skaistkalnē, Rušonā). Tādēļ masīvo aplodu augšējie un apakšējie šķautņi (paloda un sliekšnis) ievirzīti tālāk pāri sānu malu statņiem.

Pēc 19. gs. pirmā ceturkšņa zīmējuma, galvenā ieeja klosterī bijusi zudušā dienvīdu korpusa fasādē. Arī pašreizējai ēkai ieeja ir dienvīdu pusē, bet tas kopā ar lieveni un balkonu, ko balsta divas kolonnas, ir 20. gs. 20.–30. gadu papildinājums ķieģeļu, cementa javas un betona konstrukcijā. Sākotnējās kāpnes nav saglabājušās, bet konstatējams, ka to konstrukcijas bijušas no mūra. Pašreizējās betona kāpnes ir liecība par 20. gs.

20.–30. gadu pārbūvēm, kad ēkas austrumu pusē pa tām nokļuva jaunajā priesteru dzīvoklī otrajā stāvā.

Lielākoties pirmā un otrā stāva istabām ir līdzīgs telpiskais risinājums. Katrā istabā (cellē) bijusi atsevišķa krāsns, kas kurināta no gaitenā. Blakus esošo istabu krāsnis grupētas pie vienas starpsienas, lai pieslēgtu vienam dūmenim. Istabu sienās ir nelielas nišas, kurās konstatējamas plauktu vietas. Lielākā niša — mantu glabāšanai izveidota virs durvju aillas kā platu dēļu plaukts. Arī starpsienās ir platas ar segmentveida arkām pārsegta nišas (4. att.). 19. gs. sākumā aprakstā istabās minētas „podīņu” krāsnis, bet virtuvē — ķieģeļu krāsns.

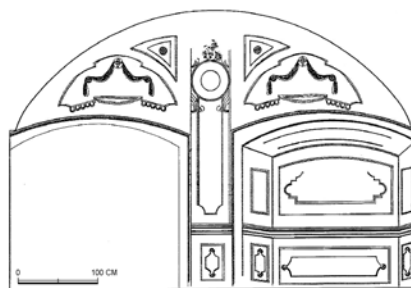
Abu stāvu gaitenā grīdas bija ieklātas ar sarkanām dedzināta māla flīzēm, kas 19. gs. vizitācijā dēvētas par ķieģeļu parketu. Dzīvojamās istabās bija dēļu grīdas. Vienā no telpām konstatēts 19. gs. izplatīts paņēmiens, uz dēļiem ar krāsojumu imitējot greznāku segumu, piem., parketu. Diemžēl no dekoratīvā krāsojuma uz dažiem dēļiem saglabājusies tikai melni krāsota astoņu staru zvaigzne.

3. att. Skats uz daļēji apdzīvoto kādreizējo klostera ēku no ZA puses 1949. g. VKPAI PDC Inv. Nr. 3682. J. Vasiļeva foto

4. att. Kloštera otrā stāva celles sienas ar nišām. 2011. Autora foto

5. att. Pirmā stāva telpas sienas 18. gs. beigu dekoratīva gleznojuma daļēja fiksācija un rekonstrukcija. 2011. I. Jekševicas zīm.

Visticamāk, ka 1828. g. aprakstā refektorijā minētā parketa grīda bijis tieši uz dēļiem krāsots iluzorais parkets.

Rakstītās vēsturiskās ziņas par Pasienes kloštera interjeriem atrodamas tikai 19. gs. sākuma vizitācijas tekstā. Pilnīgāks priekšstats par ēkā veidoto interjeru un tā evolūciju iegūts, veicot izpēti. Mūra kloštera pirmajās pastāvēšanas desmitgadēs ziemeļu korpusa telpu apdare bijusi vienkārša — sienas un velves balsinātas, bet sienu apakšdaļā krāsoti tumši cokoli. Kopējo gaitēņa koloristiku noteica baltās sienas un sarkani krāsotas iekšdurvis kopā ar māla flīžu grīdām.

Baznīcu un klošteru kompleksos interjeru mākslinieciskā apdare biežāk tapusi vienlaicīgi, kad konkrētā vietā uzturējušies meistari. Tomēr nereti raksturīgs arī pakāpeniskums, atsevišķi lokāli remontu, ko varēja noteikt kādā konkrētā brīdī piešķirts ziedojums²². Jaunā mūra kloštera dzīvojamā korpusā līdz 18. gs. beigām telpu sienas vienkārši pārkrāsotas četras līdz piecas reizes²³. Gadsimta beigās vai 19. gs. sākumā vairākas ziemeļu korpusa telpas ieguva polihromu apdari, bet mākslinieciski nozīmīgākais gleznotais interjers izveidots vienā telpā. Telpā veidota grezna sienu apdare, kurā izmantoti iluzorās glezniecības t.s. *trompel`oeil* principi. Gleznotājs attēlojis arhitektonisku rāmju sistēmu, kurā ar profiljoslām atdalīts, ornamentāliem pildītiem rotāts cokols papildināts ar sienas

plaknes panno (5. att.). Kompozīcijā uz sānu sienām pelēko, zilo un sārto toņu gammā iekļautas reālās nišas ar segmentveida pārsedzēm, kā arī iluzora gleznota niša, kas nodrošina šo elementu simetrisku izkārtojumu.

Gleznojuma fragmenti saglabājušies uz visām telpas sienām un velvētajiem grieskiem. Tomēr apmetuma zudumi liedz veikt pilnu sižeta rekonstrukciju. Rāmju sistēmas pamatmotīvs ir ar gaismēmām izcelti taisnstūra formas pildīni ar pacēlumu vidū. Cokola daļu noslēdz dažādās pelēko toņu gradācijās attēlotā iluzora profiljosla (6. att.). Cokola profiljosla perspektīvas lauzumā veido nišas sānu plakņu iespaidu. Skata punkts neatrodas attēlotās nišas pretskatā, bet gan slīpi, orientējoties uz telpā ienākošu vērotāju. Virs nišas segmentveida pārsedzes attēlojuma gleznota grezna vainagojošā daļa — spogulis, kas uzsvēr velvētās telpas sienas augšdaļas segmentveida konfigurāciju.

Abās pretējās sānu sienās vidusdaļā, plaknē starp nišām bijis gleznots pulkstenis ar ciparnīcas iekšējā aplī romiešu cipariem apzīmētām stundām, bet ārējā aplī ar arābu cipariem norādītām minūtēm (7. att.). Vienas sienas kompozīcijā virs pulksteņa ciparnīcas gleznota saules ripa ar smaidošas sejas vaibstiem. Apaļo seju ietver sārti zilu staru vainags, kas asociējas arī ar cilvēka galvassegu vai kuplu frizūru (8. att.). Simboliski pulkstenis nozīmē dzīves ritējumu un diennakts maiņu

6. att. 18. gs. beigu dekoratīva t.s. trompe l'oeil gleznojums, imitējot sienas nišu. 2011

7. att. 18. gs. beigu dekoratīva gleznojuma fragments: Pulksteņa ciparnīca. 2011
Visi autora foto

8. att. 18. gs. beigu dekoratīva gleznojuma fragments: Saule. 2011

ar saules disku kā smaidošu seju. Teorētiski var pieņemt, ka virs pretējās sienas pulksteņa, iespējams, ticis gleznots personificēts Mēness simbols. Kristīgajā simbolikā Saule un Mēness ir pazīstami simboli. Saule ir aktīvais, vīrišķais princips (gaisma, uguns, gars un debesis), bet Mēness — pasīvais, sievišķais princips (tumsa, ūdens, matērija, zeme)²⁴.

Telpas velvēto griestu gleznojuma kompozīcija kopumā nav nosakāma. Fragmentāri saglabājusies velves plaknes kontūru iezīmējoša astragāla josla ar gaišām pērlītēm uz melna fona. Lai gan atsevišķu gleznoto pildīņu forma iekļaujas rokoko stila izteiksmē, ko-

pumā kompozīcijas pamatshēmas simetrija, no antīkās mākslas ornamentikas klāsta nākušie elementi — lauru lapu vītnes, rozetes, gutas, kimātijs, astragāls ir raksturīgi klasicisma izteiksmes līdzekļi. Ja Pasiene baznīcas interjera apgleznošanas un stucco tēlniecības paraugi tiek saistīti ar Viļņas vēlā baroka un rokoko tradīciju skolu²⁵, tad klostera sienu gleznojumi, kas saglabājušies tikai vienā pirmā stāva telpā, ietver klasicisma pazīmes, kas ar zināmu piesardzību ļauj pieņemt, ka tas pieder cita — Pasiene vēlāk strādājuša meistara otai. Pēc 1837. g. ugunsgrēka seku novēršanas atlikušajās klostera telpās nekad

neatgriezās kādreizējā sienu apdares greznība. Nelabvēlīgos politiskos apstākļos, kad visapkārt notika pakāpeniska katoļu klosteru slēgšana, telpu dekorēšana nebija prioritāte. Istabās bija vienkāršas balti krāsotas sienas ar tumši pelēku vai melnu cokolu. Sākot ar 19. gs. otro pusi, kādreizējā klostera interjeros ienāca pilsoniskai videi raksturīgi mājokļu dekorēšanas motīvi. Vairākas istabas krāsotas t. s. paklāja tipa trafaretu tehnikā, ar motīviem, kas raksturīgi bīdermeijera un historisma pārejas laikam.

Pasienes klostera izpēte ļauj izsekot iekštelpu apdares vēsturei un izskatam vairāk kā gadsimta garumā. Tomēr jāatceras, ka šodien pētījumiem un secinājumiem vairs nav pieejama tā apbūves klostera daļa, kurā bijušas galvenās sabiedriskās un reprezentācijas telpas.

2010. g. pētījumu primārais praktiskais uzdevums bija sniegt paplašinātu informāciju par Pasienes klosteri, lai akcentētu tā kultūrvēsturisko nozīmi un pasvītrotu ēkas kā neatņemama apbūves ansambļa daļas nozīmi. Pētījumu gaitā, fiksējot vērtīgu interjera apdari, kuras tālāka pastāvēšana apdraudēta, Latvijas mākslas un arhitektūras vēstures kopainā saglabāta objektīva informācija ēkas vēsturiski stilistiskajam vērtējumam.²⁶

Gan imperatora Pāvila I Romanova (1754–1801), gan Aleksandra I valdīšanas laikā ir salīdzinoši labvēlīgs periods katoļu garīdzniecībai. Tas nozīmē, ka 18. gs. beigās vai 19. gs. sākumā bija iespējama vismaz atsevišķu klostera iekštelpu atjaunošana. Nav šaubu, ka greznais sienu dekoratīvais krāsojums liecina par kādu īpašu Pasienes klostera ziemeļu spārna pirmā stāva telpas funkciju.

Mūsdienās Pasienes Sv. Dominika Romas katoļu baznīca sava ģeogrāfiskā novietojuma, kā arī vispārējās sociāli ekonomiskās situācijas dēļ palikusi Aglonas bazilikas ēnā, kaut sava mākslinieciskā potenciāla un kultūr-

vēsturiskās nozīmes ziņā pelnījusi vairāk par 2006.–2008. g. veikto iekštelpu atjaunošanu. Vietas garīgās un ainaviskās atdzimšanas pamatā jābūt izpratnei par baznīcu un klosteri kā vienotu ansambli. Iepazītā Pasienes klostera interjera apdare un arhitektūra liek pārskatīt līdzšīņējo pētījumu izziņas līmeni vēl esošajās klosteru būvēs citviet Latgalē. Divi Latgales baroka sakrālās mākslas izcilākie piemēri — Aglonas un Pasienes baznīcas ar klosteriem savstarpēji papildina priekšstatus par Latgales 18. gs. klosteru arhitektūru. Šādā nosacītā salīdzinājumā Pasienē vēl atrodama bagātīga informācija par 18. gs. klosteru iekštelpu izskatu un apdares paņēmieniem, tai skaitā no vienkāršiem, askētiskiem krāsojumiem līdz sarežģītām dekoratīva krāsojuma kompozīcijām. No senākā būvperioda 18. gs. trešā ceturkšņa ēkā saglabājusies plānojuma struktūra un velvīte pārsegumi, apmetums un 18. gs. beigu interjera polihroma apdare. Pasienes klostera ēkas virszemes konstrukcijas vēl ir iespējams daļēji saglabāt, piem., veiksmīgi iekļaujot kādā jaunbūvē. Droši var apgalvot, ka daudz nozīmīgu faktu slēpj zem zemes esošās zudušo ēku daļas. Tādēļ klostera vēstures kompleksi pētījumi gan ar akadēmiskās mākslas zinātnes metodēm arhīvos, gan pieminekļa pētniecība *in situ* ar arheoloģiskām un arhitektoniskām metodēm sniegs daudz nozīmīgas informācijas par savulaik ievērojamo Latgales garīgās un saimnieciskās dzīves centru — Pasienes Romas katoļu baznīcu ar klosteri.

Avoti un piezīmes

- ¹ Kaminska R. *18. gadsimta glezniecība Latgalē*. Rīga: Zvaigzne, 1994. 31. lpp. Ap 1770. g. celtais koka dievnamš nodega 1968. g.
- ² Zilupes novada Pasienes pagasta bijušā Pasienes dominikāņu klostera ēkas arhitektoniskā mākslinieciskā inventarizācija (I. Dirveiks, V. Strupule, L. Lūse, R. Taurena, I. Poriete, I. Jekševica). Rīga, 2011. SIA „Arhitektoniskā izpētes grupa”. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvs (turpmāk — VKPAI PDC). Par vērtīgu interjera apdari klostera ēkā

- jau 2006. g. baznīcas apsekojumu atskaites materiālā ziņoja SIA „Arhitektoniskā izpētes grupa” darbinieces Z. Bikše, A. Robežniece un L. Lūse.
- ³ Vaivods J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā. Kristīgās baznīcas vēsture senajā Livonijā*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1994. 442. lpp.
 - ⁴ Manteuffel G. *Z dziejóowkościola wInflantach i Kurlandyi od XVI do XX stulecia. Warszawa, 1905*. S. 45.
 - ⁵ Dubiņš E. Pasienes baznīca un klosteris. Vēsturiskās izpētes materiāli. Rīga, 1989. Manuskripts VKPAI PDC. 24., 25. lpp.
 - ⁶ Kaminska R. *18. gadsimta glezniecība Latgalē*. 88. lpp.
 - ⁷ Spāritis O. Dominikāņu pedagogijas aspekti Pasienes katoļu baznīcas emblemātisko gleznojumu ciklā. Grām.: *Poļu kultūras zīmes Latvijā*. Rīga: Latvijas Poļu savienība, 2007. 45. lpp.
 - ⁸ Turpat, 45. lpp.
 - ⁹ Pasienes baznīcas arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija (Z. Bikše, L. Lūse, A. Robežniece). Rīga, 2006. VKPAI PDC.
 - ¹⁰ Dubiņš E. 26. lpp. Oriģināls Pēterburgas Centrālajā valsts vēstures arhīvā (CVVA, 822. f., 12.a., 2787. l.).
 - ¹¹ Pateicība par šo materiālu Latgales mākslas vēstures pētniecei R. Kaminskai. Diemžēl zīmējuma kopija iegūta 20. gs. beigās Polijā bez anotācijas. Saskaņā ar LU Teoloģijas fakultātes doktoranta Reiņa Norkārkla informāciju, iespējamā dokumenta atrašanās vieta ir Krievijas Valsts vēstures arhīvs Pēterburgā. Pasienes attēls (plāns) 821. f., 150. apr., 563. l. Šis pieņēmums jāpārbauda turpmākajos pētījumos.
 - ¹² Cītēts tulkojums no E. Dubiņa pētījuma. Autoram nav pieejams oriģinālteksts. Tādēļ pieļaujams, ka specifisko terminu tulkojumos iespējamās atšķirīgas interpretācijas.
 - ¹³ Vaivods J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā. Kristīgās baznīcas vēsture senajā Livonijā*. 444. lpp.
 - ¹⁴ Skaistkalnē tas zināms no nerealizēta projekta materiāliem.
 - ¹⁵ Kaminska R. *18. gadsimta glezniecība Latgalē*. 92. lpp.
 - ¹⁶ Turpat.
 - ¹⁷ Dubiņš E. Pasienes baznīca un klosteris. Vēsturiskās izpētes materiāli. 33. lpp.
 - ¹⁸ Turpat.
 - ¹⁹ Cakuls J. *Latvijas Romas katoļu draudzes*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1997. 294. lpp.
 - ²⁰ Spāritis O. Dominikāņu pedagogijas aspekti Pasienes katoļu baznīcas emblemātisko gleznojumu ciklā. Grām.: *Poļu kultūras zīmes Latvijā*. 46. lpp.
 - ²¹ Dubiņš E. Pasienes baznīca un klosteris. Vēsturiskās izpētes materiāli. 6. lpp.
 - ²² Kaminska R. *18. gadsimta glezniecība Latgalē*. 94. lpp. Kā raksturīgs piemērs minēta Aglonas baznīcas interjera apdares evolūcija.
 - ²³ Arī Pasienes baznīcā konstatējama līdzīga situācija. Pirms 18. gs. beigās radītās gleznotās apdares sienas un griesti balsināti trīs reizes.
 - ²⁴ Sachs H., Badstübner E., Neumann H. *Christliche Ikonographie in Stichworten*. Leipzig: Koehler&Amelang, 1980. S. 318., 319.
 - ²⁵ Kaminska R. Latgales mākslas pieminekļi novada kultūras un mākslas vēstures kontekstā. *Latvijas māksla starptautisko sakaru kontekstā*. Rīga: Neputns, 2000. 54. lpp.
 - ²⁶ Pasienes klostera gleznojumi fiksēti gan fotoattēlos, gan grafiskā veidā (kopijās). Gleznojumu daļas atrodas uz apmetuma, kas pakāpeniski atdalās no sienas pamatnes. Tādēļ atsevišķi jau nokrituši un vāji sienai piesaistīti apmetuma fragmenti noņemti un atrodas SIA „Arhitektoniskās izpētes grupa” arhīvā.

LATEST RESEARCH OF PASIENE MONASTERY ARCHITECTURE

Ilmārs Dirveiks

Summary

Key words: *monastery, murals, Dominicans, vaults*

Brick church and monastery of Pasiene were built in the third quarter of the 18th century. The monastery building was a two-storey edifice embracing the yard from three sides. A passage connected the monastery with the church. Only the northern block has been preserved and it contains information about all stages of reconstruction. Written information about Pasiene Monastery interiors are found only in the text of year 1828 visitation. Architectural research of the building carried out in 2010 provides broader information.

Several facilities of the northern block acquired polychrome decoration in late 18th / early 19th century, but in one room there is high-quality trompe l'oeil interior painting. The painter has depicted a system of architectonic frames with a socle decorated with ornamental panels, and a planar wall panel. A clock face is painted on the opposite walls between the niches. On one of the walls a smiling Sun-disc is depicted over the clock face. Symbolically a clock bears the meaning of the course of life, and the smiling Sun — interchanging of day and night. The painting contains some elements of rococo art, but generally it is formed using means of expression characteristic of classicism.

Investigation of Pasiene Monastery allows tracing the history and looks of the interior throughout more than a century. Interior decoration and architecture makes one review the former level of investigation in the still existing monastery buildings elsewhere in Latgale. Two most outstanding samples of Baroque sacral art from Latgale region — Churches of Aglona and Pasiene with monasteries — mutually supplement the conceptions of the 18th century monastery architecture in Latgale. Pasiene still bears rich information about the 18th century monastery interior and techniques of decoration including simple, ascetic paintings to complicated compositions of decorative painting. From the most ancient construction period of the third quarter of the 18th century, the building has retained the planning structure and vaulted ceilings, plaster and polychrome decoration of the late 18th century interior. The underground parts of the lost buildings conceal a number of important facts.